

**INKLUZIV TA'LIM SHAROITIDA BIOLOGIYA FANI:
MOSLASHTIRILGAN METODLAR VA YONDASHUVLAR**

Andijon Davlat Pedagogika Institut
Aniq va tabiiy fanlar fakulteti
Biologiya yo'nalishi 302-guruh talabasi:
Ibrohimova Nodirabonu Xayrullo qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada biologiya fanini inkluziv ta'lim sharoitida o'qitishning metodik jihatlarini, moslashtirilgan pedagogik yondashuvlar va o'quv jarayonini samarali tashkil etish yo'llari yoritilgan. Maqolada o'qituvchining inkluziv kompetensiyasi, dars jarayonida vujudga keladigan muammolar hamda ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ham bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Inkluziv ta'lim, biologiya o'qitish metodikasi, moslashtirilgan ta'lim, maxsus ehtiyojli o'quvchi, differensial yondashuv, vizual modellardan foydalanish, raqamli ta'lim resurslari, pedagogik strategiyalar, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, adaptiv baholash.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimi barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlarni yaratishga qaratilgan bo'lib, ayniqsa inkluziv ta'limning joriy etilishi bu sohada muhim o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Inkluziv ta'lim — bu jismoniy, aqliy, psixologik yoki ijtimoiy rivojlanishida farqi bo'lgan bolalar bilan sog'lom bolalar birgalikda ta'lim olishi uchun mos sharoit yaratishdir. Biologiya fani inkluziv ta'limda strategik ahamiyatga ega, chunki fan tirik tabiatni o'rganish orqali o'quvchilarda ekologik dunyoqarash, tahlil qilish, kuzatish va o'zini tabiatning bir bo'lagi sifatida anglash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Asosiy qism

Nogironligi bor bolalar uchun biologiya fanini o'qitish jarayoni o'ziga xos muammolarni keltirib chiqaradi. Fan mazmunining murakkabligi, vizual tasavvurlar, tajribalar, ko'rgazmali vositalar bilan ishlash kabi jihatlar ko'p hollarda maxsus yondashuvni talab qiladi. Shu sababli biologiya o'qituvchisi inkluziv darsni tashkil etishda moslashtirilgan metodlar, moslashtirilgan o'quv materiallari, individual yondashuv va differensial ta'lim usullaridan foydalanishi zarur. Inkluziv ta'limning asosiy g'oyasi — “har bir bola o'qishga haqli” tamoyiliga asoslanadi. Ushbu tizimda o'quv jarayoni o'quvchining individual qobiliyatlari va ehtiyojlariga moslashtiriladi. Bunda o'qituvchi har bir bolaning rivojlanish sur'ati, idrok qilish darajasi, psixologik holati va sog'ligi bilan bog'liq xususiyatlarni inobatga oladi. Biologiya fanida bu mas'uliyat yanada ortadi, chunki fan mazmuni ko'rgazmali vositalar, vizual jarayonlar

va laboratoriya ishlariga asoslanadi. Inkluziv ta'limning asosiy tamoyillari — differensial yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, moslashtirilgan o'quv muhiti, hamkorlikda o'rganish va o'zaro hurmat — biologiya fanini o'qitishda asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi. Biologiya darslari maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun bir qator murakkabliklarni tug'dirishi mumkin. Masalan, ko'rishda nuqsoni bor o'quvchilar uchun murakkab grafiklar, organlar tuzilishi, mikroskopik rasmlar qiyin idrok qilinadi. Eshitishda nuqsoni bor o'quvchilar murakkab atamalarni yozma ko'rinishda ko'proq shakllantirishga muhtoj bo'ladi. Harakatlanishida cheklovi bo'lgan o'quvchilar laboratoriya ishlarini bajarishda qiynalishi mumkin. Aqliy rivojlanishida qiyinchilik bo'lgan o'quvchilar esa uzun matnlar va mantiqiy jarayonlarni tushunishda yordamga muhtoj bo'ladilar. Shu sababli biologiya fani o'qituvchisi har bir guruh uchun alohida moslashtirilgan metodlarni tanlashi va o'quv yuklamasini optimallashtirishi shart.

Biologiya o'qitish jarayonida moslashtirilgan metodlardan foydalanish inkluziv ta'limning eng muhim qismidir. Eng samarali metodlardan biri — multimodal o'qitish hisoblanadi. Bu usulda mavzu audio, vizual, matnli va amaliy materiallar yordamida tushuntiriladi, ya'ni bir mavzu zamonaviy animatsiyalar, soddalashtirilgan rasmlar, sxemalar, audio izohlar orqali beriladi. Bu turli idrok darajasiga ega o'quvchilarga bir mazmunni har xil shaklda tushunish imkonini yaratadi. Ko'zi ojiz o'quvchilar uchun 3D modellar, relyefli rasmlar, taktil kartochkalar katta ahamiyatga ega. Masalan, yurak yoki o'simlik bargi tuzilishini qo'l bilan his qilish orqali o'rganish ancha samarali natija beradi. Aqliy rivojlanishida cheklovi bo'lgan o'quvchilar uchun matn qisqartiriladi, asosiy mazmun soddalashtirilgan reja, jadval yoki diagramma ko'rinishida beriladi. Eshitishda muammosi bor o'quvchilar uchun subtitrlar, matnli izohlar, rasmlar ketma-ketliklar juda yordam beradi.

Hamkorlikda o'qitish (peer-teaching) metodi ham juda samarali. Bu usulda sog'lom o'quvchilar maxsus ehtiyojli o'quvchilarga yordamchi sifatida qatnashadi. Bu ijtimoiy integratsiyani kuchaytiradi, o'zaro hurmatni oshiradi, o'quvchilarda jamoaviy ishlash ko'nikmasini shakllantiradi. Laboratoriya ishlarini moslashtirish ham juda muhim. Ba'zi tajribalar soddalashtirilgan shaklga keltiriladi, xavfsiz vositalar tanlanadi, jarayon bosqichma-bosqich, aniq ko'rsatmalar bilan amalga oshiriladi. Mikroskopdan foydalana olmaydigan o'quvchilar uchun mikroskopik tasvirlar, video animatsiyalar yoki virtual laboratoriyalar qo'llaniladi. Hozirda ko'plab o'quv platformalar biologiya bo'yicha virtual tajribalarni taklif qilmoqda, bu maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun qulay imkoniyat yaratadi. Inkluziv ta'limda biologiya o'qituvchisining roli avvalgidan ko'ra kengroqdir. O'qituvchi nafaqat mavzuni tushuntiradi, balki har bir o'quvchi uchun individual yondashuvni ishlab chiqadi. O'qituvchi psixologik pedagogik bilimlarga ega bo'lishi, bolalarning ehtiyojlarini aniqlay olishi, ularga mos metodlarni tanlay olishi zarur. Har bir o'quvchining kuchli tomonlarini aniqlab, dars jarayonini shu kuchli jihatlarga asoslab tashkil etishi kerak. Shu bilan birga, o'qituvchi maxsus pedagog, defektolog, psixolog bilan hamkorlikda

ishlashi, o'quvchilar uchun individual rivojlanish rejasini yaratishi lozim. O'qituvchining ijobiy muomalasi, yumshoq kommunikatsiyasi, sabr-toqati, tushuntirish madaniyati o'quvchining darsga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi. Inkluziv ta'limda o'qituvchining eng muhim vazifasi — har bir o'quvchi darsning to'laqonli ishtirokchisi ekanini his qildirishdir.

Amaliy misollar: Biologiya darslarini inkluziv sharoitga moslashtirishning ko'plab amaliy misollari mavjud. Masalan, "Hujayra tuzilishi" mavzusini o'rgatishda zaif ko'ruvchi o'quvchilar uchun o'lchami katta, bo'rtma modellar ishlatiladi, eshitishda muammosi bor o'quvchilar uchun videoga subtitrlar qo'shiladi, aqliy cheklovi bor o'quvchilar uchun esa mavzu soddalashtirilgan jadval ko'rinishida beriladi. "Fotosintez jarayoni" mavzusida jarayonni bir-biriga bog'langan rasmlari ketma-ketlik yordamida tushuntirish, qisqa animatsiyalar ko'rsatish yoki audio izoh berish yuqori samara beradi. "Organlar tizimi" mavzusida esa taktil modellar, virtual anatomik dasturlar, 3D organ modellari juda qo'l keladi. Bu moslashtirishlar natijasida barcha o'quvchilar, xoh ular maxsus ehtiyojga ega bo'lsin, xoh sog'lom bo'lsin, dars mazmunini o'z imkoniyatiga yarasha o'zlashtira oladi.

Xulosa:

Inkluziv ta'lim sharoitida biologiya fanini samarali o'qitish o'qituvchidan yuqori darajadagi metodik tayyorgarlik, moslashuvchanlik va individual yondashuvni talab qiladi. Biologiya darslarida maxsus ehtiyojli o'quvchilarni o'qitish jarayonida differensial topshiriqlar, vizual va sensor vositalar, interaktiv platformalar, soddalashtirilgan tushuntirishlar hamda adaptiv baholash usullarining qo'llanilishi o'quvchilarni darsga jalb qilish va ularning bilim sifati oshishiga xizmat qiladi. Har bir o'quvchi o'z imkoniyatiga ko'ra bilim olishi uchun qulay sharoit yaratish, ta'lim muhitini psixologik xavfsiz qilish va hamkorlik madaniyatini shakllantirish biologiya o'qituvchisining asosiy vazifalaridan biridir. Xulosa o'rnida aytish mumkinki, inkluziv ta'lim nafaqat maxsus ehtiyojli o'quvchilarni qo'llab-quvvatlaydi, balki barcha o'quvchilarda tolerantlik, ijtimoiy hamkorlik va insonparvarlik qadriyatlarini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida" Qonuni. – Toshkent: 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Inkluziv ta'limni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. – Toshkent: 2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Biologiya fanidan umumta'lim maktablari uchun o'quv dasturi. – Toshkent: 2022.
4. Xo'jayev A., Usmonov M. Biologiya o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2019.
5. Mamarasulov B., Raximova G. "Inkluziv ta'limning metodik asoslari". – Toshkent: TDPU ilmiy jurnali, 2021.